

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2010 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2011

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2010

1

Vilnius 2011

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2010

1

Vilnius 2011

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2011
© Straipsnių autoriai, 2011

PUBLIKACIJA

GEDIMINAS L E S M A I T I S

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KARIUOMENĖS APŽIŪROS RADOŠKOVIČIUOSE (1567 M.) SCHEMA¹

Schema, kaip XVI a. antros pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo istorijos šaltinis, yra retas reiškinys. Aptardamas LDK karinę kartografiją Stanisławas Aleksandrowiczius nurodo XVI a. buvus vos keletą tokių objektų – tai 1514 m. Oršos mūšio paveikslas, 1568 m. du Ulos pilies planai ir 1579 m. Polocko apgulties planas². Tačiau autorius neįvertina karybai skirtuose veikaluose esančių iliustracijų, kurios galėtų dar papildyti sąrašą. Visgi ši išlyga nepaneigia St. Aleksandrowicziaus teiginio esmės, kad grafinis informacijos perteikimas XVI a. LDK dar buvo gana retas reiškinys. Be mūsų aptariamo šaltinio, šį sąrašą galime papildyti dar viena schema, šįkart be grafikos elementų, vaizduojančia lenkų samdinių išsidėstymą 1564 m. karinės kampanijos prie Polocko metu³. Deja, šiuo metu šios schemos sukūrimo data nežinoma.

Mūsų publikuojama schema, rodanti LDK kariuomenės išsidėstymą į jos susirinkimo vietą atvykus didžiajam kunigaikščiui, kaip skelbia jos antraštė, sukurta ne anksčiau kaip 1568 m. lapkričio 28 d. (penktadienį). Iš karto reiktų pastebėti datoje įsivėlusią klaidą – Radaškovičių karinė kampanija vyko 1567 m. antroje pusėje – 1568 m. pradžioje. Visgi manytume, kad ši klaida neatsitiktinė – greičiausiai tais metais buvo sudarytas ar perrašytas mūsų turimas dokumentas. Deja, neturime galimybės nustatyti,

¹ Publikacija parengta 2006 m. gavus Lenkijos UNESCO komiteto stipendiją.

² St. A l e k s a n d r o w i c z, Kartografia wojskowa Wielkiego Księstwa Litewskiego do połowy XVII wieku, *Kartografia wojskowa krajów strefy bałtyckiej XVI–XX w.*, Toruń, 1996, s. 13.

³ Lenkų samdinių išsidėstymo prie Polocko schema, 1564, *Biblioteka Narodowa w Warszawie*, nr III 6609, s. 29v–30.

ar jis yra originalas ar nuorašas. Pagal popierių galima spręsti, kad net jei tai nuorašas, jis sudarytas netrukus po pačios kampanijos. Ant tokio pat popieriaus užfiksuotas mums žinomas 1567 m. LDK pašauktinės kariuomenės surašymas.

Vieną iš galimų schemos sudarymo priežasčių atskleidžia A. I. Hrušos Rusijos Nacionalinėje bibliotekoje Peterburge, Dubrovskio fonde surastas Lietuvos didžiojo kunigaikščio teismo sprendimas dėl ginčo tarp kunigaikščių Čartoryskių, Sanguškų, Zbaražskių, Višnioveckių ir Voluinės bajorų dėl to, kur jie turi stovėti kariuomenės apžiūros metu. Dokumentas išduotas 1567 m. lapkričio 28 d. Realiai ginčą išsprendė Mikalojus Radvila Rudasis, kuris dokumento žodžiais tariant, dar prie tėvo (Jurgio Radvilos, didžiojo etmono) kariuomenėje būdavo, o vėliau ir pats ją rikiavo⁴. Šių dviejų dokumentų susiejimą pirmiausiai galima argumentuoti abiejuose nurodyta ta pačia diena. Antras argumentas, sustiprinantis prielaidą – tai, kad schemos tekstinėje dalyje aprašyta kaip tik byloje aptariama kariuomenės dalis. Lieka neatsakytas klausimas, koku bylos eigos etapu galėjo prireikti šios schemos – ar ja buvo pasiremta priimant sprendimą, ar ji buvo sukurta jau jį priėmus. Kitų versijų dėl schemos atsiradimo priežasčių šiuo metu neturime.

Kalbant apie pačią schemą, reiktų pastebėti egzistuojančią simetriją, kuri leidžia abejoti grafinio perteikimo tikslumu ir pateikiamą informaciją vertinti tik kaip labai apytikslę. Schemoje trūksta dviejų iš kitų šaltinių žinomų teritorinių vienetų – Žemaitijos ir Upytės pavieto.

Schemą papildanti tekstinė dalis neapibūdina visų jame pavaizduotų dalinių, o tik priekinių būrį, šaltinyje vadinamą *чоло*. Dokumentas greičiausiai išlikęs pilnas, nes jo pabaigoje kaip tik pateikiamas visų dokumente išvardytų karių galutinis skaičius.

Publikuojamas dokumentas saugomas Vyriausiame senųjų aktų archyve Varšuvoje (*Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*), Radvilų archyvo 1 skyriuje (*Dokumenty Pergaminowe*) nr. 7789. Jo formatas 214 × 301 mm, sudėtas iš 2½ pusiau perlenktų lapų, likusi tik viena išorinio lapo pusė. Šaltinis 1986 m. restauruotas, popierius kai kur priaugintas, dėl to retais atvejais dalis teksto neįskaitoma. Pirmas lapas atskiras, nutrupėjusiais kampais, priekyje prieš žodį *уух* lyg galima įžiūrėti skaičius 1 ir po juo 207, tolesnių lapų kampai nenutrupėję. Tekstas rašytas rudu rašalu, nuorodų į jo priklausymą kokiam nors archyvui nėra. Vandens ženklis karūna yra ant dviejų lapų – 2 ir 4, iš viso yra 5 lapai.

Rengiant tekstą išlaikytos visos originalios raidės, išskyrus skaičius, kurie perversi ti dabar naudojamą sistemą. Iškeltos raidės pažymėtos kursyvu, praleistos raidės ar žodžių trumpiniai išskleisti skliaustuose.

⁴ *Российская национальная библиотека. Отдел рукописей. Автографы Дубровского, № 124, л. 17–18.*

DOKUMENTO TEKSTAS

Ших воиска Великого Кн(я)ства Лит(о)вского при бытности г(о)с(по)д(а) ра корола его м(и)л(о)сти и великого кн(я)за лит(о)вского Жикгимонта Августа на мѣстцу зложомом в Радашковичах, через гетьмана его к(о)р(олевское) м(и)л(о)сти Великого Кн(я)зства Лит(о)вского, то есть п(а)на виленского, гетьмана наивышшого Вели(кого) Кн(я)зства Лит(о)вского, старосту городенского и могилевского п(а)на Григора Александровича Ходкевича, вчинены лѣта Бож(его) нарож(еня) 1568 м(е)с(е)ца ноября 28 дна в пятницу ||*

А то нижеи вписано хто в которомъ гѣфе и хто подле кого в шиху стоял.

1 гуфъ

На передѣ с правое рѣки гѣфец татар, которые з домов своих с повинности на воину выехали. Всих татар в том гуфе коней 492.

Приводцами в том гуфе царевич ѡстринский а хоружии татарский повѣту Троцкого Аиса Аразович.

2 гуфец з левое стороны

На передѣ з лѣвое руки стрельцов ездных кн(я)зьских и панских штобравши вчинен гуфец.

3 гуфъ чоло

В том гѣфе тые почты стояли.

На прод жолнеров п(а)на старосты жомойтского ездных две тисечи. || [3]

Кн(я)зь воевода киевский кн(я)з Костентин⁵ Устрозский коней 200.

Пан Мальхер Носиловский, подкомори киевский коней 30.

Повѣту мозырского коней 19.

Пана Лаского коней 203.

Панов вольнцов коней 650.

Кн(я)зь Богуш Корецки коней 161.

Кн(я)зь Андреи Вишневецкии коней 122.

Кн(я)г(и)ни Ивановое Чорторыиское коней 70.

Кн(я)за Владислава Збаражского коней⁶ 12.

Кн(я)за Юра Збаражского коней 28.

Кн(я)за Александра Порыцкого коней 12.

* Šioje dokumento vietoje yra nubraižyta schema (žr. 1 pav.).

⁵ Žodis įterptas.

⁶ Žodis įrašytas du kartus.

ТЫМЪ ШЫЧАЕМЪ В (Ш)ИХУ ГҪФЫ СТОЯЛИ

стрелцы *койные*

татары

чоло

лѣва рука

права рука

повет Ошмелскии и Ктераноински
повет Вилкомирскии

повет берестейскии
повет пинскии
повет лядьскии

гуф панецки

повет Мѣньскии
повет Речицкии
повет Браслава.лит(о)вского

поветь дорогицкии

повет Городенскии
повет Веницкии

двор корола его ми(лос)ти гҪсаре

поветь бѣльскии

врядники земскии
пан подчаши
и иинше

врядники дворные

двор корола его ми(лос)ти брoлшвики

люди пѣшие и
стрелки

панове / КОРОЛ ЕГО М(И)Л(ОС)Т
рала / ХОРУГОВ ЗЕМСКАА /
кн(я)жага

гуф вальный

повет виленскии

повет троцкии

повет ковенскии

Пан Иван Лядский	конеи	61.
Кн(я)зь Андреи Курпский	конеи	180.
Пана гетьманова почта	конеи	300.
Подле на по ср[одку гуф] ⁷ хоружии с хоруговою дворною а под хоруговою дворною тые стояли.		
П(а)н Каспор, старостич пинский	конеи	10. [3v]
Пан Ирыс, старостич пинский	конеи	15.
П(а)н Ясенский, кухмистрович	кони	20.
П(а)н Бенадыктовых, воиского городенского	конеи	9.
Пана Станислава Гамшеа	конеи	12.
Пан Василеи Копоть	конеи	35.
Пани Павловое Есмановое	конеи	8.
П(а)н Рафал Проклеи	конеи	12.
П(а)н(а) Раиского, державцы олицкого	кони	3.
Сына его, п(а)на Яна Раиского	конеи	7.
П(а)н Устафеи Халецкии	конеи	10.
П(а)н СирѸти, зять его	конеи	4.
Пани Ивановое Воловичовое, конюшое троцкое	кони	4.
П(а)н Стефан Раиский	конеи	19.
Пани Раиское ⁸ , матки его	конеи	8.
Пан Щастный Фурсь	конеи	9.
Панов Веселовских	конеи	16.
П(а)н Андреи Подаревский	конеи	12. [4]
Пан Иванъ Есьман	конеи	6.
П(а)н Гинъца	конеи	7.
П(а)н Ян МатѸевич Кунцовича	конеи	7.
П(а)н Бенадыктъ Юрага	кони	14.
Пан Павел Подаревский	конеи	9.
П(а)н Служска	конеи	15.
П(а)ни Боговитиновое Козирадское	конеи	25.
Пан Поцентковскии, конюшии троцкии	кони	4.
П(а)н Федор Копоть	кони	3.
Пан Федор Вагановский	конеи ⁹	
Пан Иван Вагановский	конеи	6.
П(а)н Андреи Увлочискии	конеи	7.

⁷ Tekstas neišlikęs.

⁸ Tekste: Поиское.

⁹ Skaičius neišliko. Šalia priešinga kryptimi parašytos raidės „лв“ arba skaičius 32.

П(а)н Янь Левонь подкомори виленский	кони	6.
Пан Григорей Вагановский	коней	5.
П(а)н Креза муж (Ку)нцовичовое	кони	6.
П(а)н Богдан Стецкевич	кони	12.
Пан Янь Есмань	коней	6. [4v]
Пан Оборский тивун троцкий	коней	6.
Кн(я)зь Гаврило Пятигорец	коней	30.
Кн(я)зь Шболенский	коней	7.
Князь Петръ Жижемский	кони	2.

Уд дворѹ корола его м(и)л(о)сти.

Пан Андреи Бобровницкий	коней	9.
Пан Болтроеи Левонь	коней	13.
Пан Андреи Держко	коней	8.
Л[ав] ¹⁰ рин Здитовский	кони	2.
Шимонъ Сопотько	кони	3.
Михал Нарбутъ	кони	3.
Костентин Кунцович	кони	3.
Ждан Словик	кони	3.
Пан Иван Макарович	(кон)и	3.
Богушь Швсаник	кони	3.
Богушь Древинский	конь	1. [5]
Викторын Залфський	конь	1.
Иван Евтикъ	кони	2.
Федор Волович	кони	3.
Янь Кгудянский	кони	2.
Семен Шлешкевич	конь	1.
Федор Чечоть	конь	1.
Янь Глядовицкий	конь	1.
Болтроеи Стревинский	конь	1.
Дворан, которые приставами при ротах жолнѣрских	коней	18.
Дворан, которые писалиса под хоруговою дворную	коней	200.
З лѣвое стороны		
При хоругви двор[ной] ¹¹ гетман дворный и почту его	коней	100.
Подле, кн(я)з Капуста, кашталян Браславский, староста вруцкий	коней	86. [5v]

¹⁰ Spėjamos raidės. Tekstas neįšlikęs.

¹¹ Žodis beveik išblukęs. Rekonstruojama pagal išlikusias raidžių dalis.

Кн(я)зь Иван Крошинский	коней	33.
Кн(я)г(и)ни Шдинцевичовое	коней	18.
Кн(я)зя Ярослава Микитича почтѸ	кони	172.
Кн(я)зь Петръ Пузына	коней	7.
Кн(я)з Иван Масалский	коней	15.
Кн(я)з Михаило Масалский	коней	6.
Кн(я)г(и)ни Жилинское	коней	16.
+ ¹² Кн(я)гини <i>Ивановое</i> ¹³ Полубенское	коней	15.
Кн(я)зеи Кгедроитеи	коней	114.
Повѣту Новгородского	коней	450.
Повѣту Слонимского	коней	240.
Повѣту Волковыиского	кони	358.
П(а)на Александра Вагановского, маршалка повѣту Волковыиского	коней	9.
Сума всех людей в том гуфе в чолѣ вышеи вписаных коней тисечеи шест и коней 291.		
С того гуфу приводцами гетман дворѣнных.		

¹² Taip tekste.

¹³ Tekstas įterptas.